

ОБЩИЯТ АДМИНИСТРАТИВЕН АКТ

Административнопроцесуален режим

© Васил Петров, *автор*

© Стоян Кораков, *художник на корицата*

© Сиела Норма АД

София • 2017

ISBN: 978-954-28-2297-4

Васил Петров

**ОБЩИЯТ
АДМИНИСТРАТИВЕН
АКТ**

На всички, които вярват в мен

СЪДЪРЖАНИЕ

СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА.....	9
АДМИНИСТРАТИВНОТО ПРАВО, ПРОБЛЕМЪТ „ВОЛЯ“ И БЪРКАТ ЛИ (СЕ) ПРАВАТА? <i>д-р Стоян Ставру</i>	13
ПРЕДГОВОР ОТ АВТОРА	41
УВОД В ИЗСЛЕДВАНЕТО	43
§ 1. Въведение	43
§ 2. Цели, предмет и методи на изследването	45
ГЛАВА ПЪРВА ИСТОРИЧЕСКИ И СРАВНИТЕЛНОПРАВЕН ПРОИЗХОД НА ИНСТИТУТА НА ОБЩИЯ АДМИНИСТРАТИВЕН АКТ	49
§ 1. Общият административен акт в сравнителноправна перспектива.....	49
§ 2. Общият административен акт в българското правно развитие	55
I. Понятието за общ административен акт в българската административноправна доктрина – исторически преглед.....	55
II. Общият административен акт в общата теория на правото и в доктрина на различни правни отрасли у нас	71
ГЛАВА ВТОРА ПОНЯТИЕТО ЗА ОБЩ АДМИНИСТРАТИВЕН АКТ В БЪЛГАРСКОТО ПРАВО	75
§ 1. Основи за изграждане на понятието за общ административен акт в българското право.....	75
I. Общият административен акт в практиката на Върховния административен съд по АПК	75
II. Общият административен акт в действащи специални закони.....	105

АДМИНИСТРАТИВНОТО ПРАВО, ПРОБЛЕМЪТ „ВОЛЯ“ И БЪРКАТ ЛИ (СЕ) ПРАВАТА?

Господ:

– Лазаре, излез вън!

Лазар:

– Чакай, Господи! Не е ли: ако искам?

Книгата, която държите в ръцете си, е защитена от д-р Васил Петров като докторска дисертация по административно право в СУ „Св. Климент Охридски“ на 7 март 2016 г.

Като единствената издадена в България монография, посветена на общия административен акт, тя се фокусира върху един особен инструмент, чрез който държавата регулира отношенията между хората: правила за поведение, адресирани до ограничен, но неопределен кръг от правни субекти. Те се позиционират от автора между общия закон и индивидуалната заповед:

„Законът в своята идеална форма може да се опише като отнапред дадена заповед, която е насочена към неизвестни хора и която се абстрахира от всички обстоятелства на времето и мястото и отправя само към такива условия, които могат да настъпят на всяко място и по всяко време. При все това за препоръчване е да не се смесват законите и заповедите, въпреки че трябва да се признае, че законите постепенно се преливат в заповеди, докато съдържанието им става все по-конкретно. Важната разлика между двете понятия лежи в обстоятелството, че придвижвайки се от заповедите към законите, източникът на решение какво конкретно действие да се предприеме постепенно се измества от издателя на заповедта или закона към действащото лице“.

Ето я и дефиницията за общ административен акт, която ни предлага авторът:

„Общият административен акт е акт на администрацията, регулиран от административното право и пораждащ публично-правни последици, краен акт на самостоятелно административно производство, който засяга или застрашава права, свободи или законни интереси или поражда права или задължения на неопределен кръг лица, към които е и адресиран и е издаден по определен случай“.

Чакайки на светофара, рядко се замисляме, че пред нас свети един общ административен акт – в целия си (понякога не съвсем достатъчен) блясък. Преминавайки по пешеходната пътека, също рядко се замисляме, че стъпваме върху друг общ административен акт (понякога буквално изтърган от подметките на нашите обувки). Общият административен акт може да живее не само като слово и като образ. Той може да осъществява своето регулативно въздействие през всяко едно от човешките сетива. Въпрос на законодателно въображение и прагматична нужда е възникването на общи административни актове, обективирани като несловесни звукови вълни (пищенето на светофара, воя на алармата на полицейската кола и пр.) или като специфична миризма (използването на миризмата като заповед за определено поведение, отправена към всички, до които тази миризма достига). Единствено допирът е трудно да „живее“ като общ административен акт, тъй като той винаги е (индивидуално) докосване до конкретно човешко тяло – до тялото на точно определено физическо лице.

Може да продължа с тези свои страни (надявам се – само на пръв поглед) разсъждения. Но предпочитам да ги направя още по-странни. Книгата на д-р Васил Петров заслужава нетрадиционно въведение. Нещо повече – неочаквано въведение! Затова позволете ми да поставя на Вашето внимание един фундаментален спор за начина, по който следва да се регулират отношенията между хората. Спор, който може да бъде наречен спор между правата и послушанието, между отказа, противопоставен на другите, и отказа от себе си. Спор, в който се сблъскват правоприлагане и православиe.

Бих искал да отделя внимание на християнството и на неговия регулативен подход, тъй като смятам, че то съдържа в себе си специфичен ресурс, който може да ни помогне да преосмислим някои съвременни концепции в правото и в частност – в административното право. Ресурс, който обикновено остава извън полезрението на юристите. Радвам се, че общият административен акт като особена форма на (нормативно) „говорим“ чрез заповеди и монографията на д-р Васил Петров, който винаги е имал усет към теологичното, са поводът да споделя с вас тези свои разсъждения.

ПРАВОМОЩИЯ И ПРАВА

В *правото* бихме могли да разграничим два принципни регулативни подхода: всичко, което не е изрично позволено, е забранено (*публичното право*), и всичко, което не е изрично забранено, е позволено (*частно право*). При първия подход определящи са повелителните правни норми: забрани и заповеди, които еднозначно налагат определено поведение на своите адресати. Именно при този подход може да бъде открито най-голямо доближение до дефиницията на Джон Остин за правото като заповед на суверена, отправена да неговите поданици¹. При втория подход водещи са диспозитивните правни норми: предложения за възможна юридическа регулация, които оставят свободни пространства за договаряне. Именно при този подход правото е договорен между правните субекти преход от едно естествено състояние – било то състояние на непрекъснатата „война на всеки срещу всеки“ (Томас Хобс, Пол Холбах) или състояние на несигурност в собствеността и в свободата (Джон Лок, Дени

¹ Вж. **Austin, J.** The Province of Jurisprudence Determined. London, 1832 г., достъпна на следния адрес: <http://www.koeblergerhard.de/Fontes/AustinJohnTheProvinceofJurisprudencedetermined1832.pdf>. Застъпнените в нея възгледи за правото са станали известни като „командна теория“ за правото. Макс Вебер определя правото като „щаб за налагане на принуда“. Вж. **Вебер, М.** Основни социологически понятия. – В: Генезис на западния рационализъм. С., 2001, с. 53.

Дидро, Жан-Жак Русо, Имануел Кант), към държавно организирано общество².

Непреклонността на правните норми в публичното право контрастира на гъвкавостта на правните сделки в частното право. *Административното право* е част от публичното право, но в него все по-често навлизат елементи от частното право, свързани например със сключването на т.нар. административни договори (разглеждането на държавната власт като вид услуга, договаряне с административни органи, обществени поръчки и пр.), както и с въвеждането на нови административноправни режими при упражняването и закрилата на някои специфични права на човека (правата на потребители, правата на притежателите на лични данни, правата на участниците в движението по пътищата и пр., и пр.). Не само конкретни правни институти, а дори цели отрасли започват да мигрират от административното към търговското право – опити за това в България от доста години прави например медицинското право. Някои области на частното право се подчиняват на нови специфични административноправни изисквания – например производството и продажбата на генномодифицирани организми. Но тези изисквания отново се обосновават през правата на човека (в случая с генномодифицираните организми това обосноваване преминава през правата на потребителите). Така правата като концепция печелят своите победи и в най-императивната част на правото – публичното право.

С процеса на навлизане на правата на човека като индивидуална воля в административното право могат да бъдат свързани и случаите на т.нар. мълчаливо съгласие на административния орган (административноправно мълчание, което е юридически равнозначно на съгласие), при които законодателят ограничава приложното поле на принципа на мълчаливия отказ (администра-

² Интерес тук представлява и теорията на Бухер, според която субективните права осигуряват свободно пространство на индивида „за постановяване на („индивидуално-конкретни“) правни норми“. Вж. **Ларенц, К.** Към структурата на „субективните права“. – В: Йотов, Ст. (съст.) Субективните права. С., 2016, с. 109–111.

тивноправно мълчание, което е юридически равнозначно на отказ). Отговорът на въпроса кой от двата подхода – този на мълчаливия отказ или този на мълчаливото съгласие, следва да бъде предпочетен в административното право също, струва ми се, е свързан с отношението на публичното право към правата на човека. За разлика от физическите лица, административният орган разполага с *правомощия*, а не с *права*. Правомощията са замислени не само като (по-)„мощни“ права – тъй като имат императивен характер и често надделяват над волята (правата) на своите адресати, но осъществяването им е и задължение за самия административен орган – последният не може да не упражнява своите правомощия, не може да не изразява своята воля.³

Принципите на *мълчаливия отказ* и на *мълчаливото съгласие* се прилагат в случаите, при които административният орган не осъществява своите правомощия: тъй като административният орган не изразява воля, тя трябва да бъде постулирана от закона – или като отказ, или като съгласие. Трети вариант не трябва да има. Мълчанието на административния орган не следва да е валидно като позиция „липса на волеизявление“. В това изключване на мълчанието като липса на волеизявление се оглеждат задължение на административния орган да отговори на отправеното до него искане и кореспондиращото му право на молителя да „получи“ волята (отговора) на сезирания от него административен орган. Отношението между административния орган и молителя не е договорно, те не водят преговори в защита на своите частни интереси, между тях не стоят права. Напротив – те са обвързани със специфични задължения в рамките на законово уредена административна процедура, за-

³ Друга важна роля на правомощията е да очертават компетентността на съответния административен орган, т.е. границите на неговото субординационно волеобразуване. Волята на административния орган е валидна, доколкото е изразена в рамките на неговата компетентност, разбирана като сбора от неговите правомощия. В тази си роля „правомощията“ на административните органи стават гаранции за правата на човека: всеки човек може да откаже спазването и изпълнението на административен акт (съдържащите се в него заповеди), който е издаден извън компетентността на съответния административен орган (отвъд границите на неговата валидна „административна воля“).

щатаваща определен публичен интерес. Ако в частното (особено в гражданското) право приоритет трябва да има конкуриращата се воля на всеки един от равнопоставените правни субекти, кодирана в поколения от права на човека, то в публичното (особено в административното) право основното регулативно ядро преминава през идеята за определени обществени интереси, които следва да бъдат удържани през волята (правомощията) на овластените (компетентните) за това административни органи.

Характерното за правото *противопоставяне между „воля“ и „интерес“* би следвало да излъчи различен победител в различните регулативни контексти на публичното и на частното право: ако определяща в гражданското право следва да бъде волята на човека (например в правната уредба на (не)дееспособността, където вместо заличаване на юридическата значимост на личната воля (запрещение) законодателят следва да се предложи система от различни мерки за подкрепа на физическото лице при формирането и изразяването на неговата автентична лична воля), то ключовият регулативен компонент в административното право трябва да остане публичният интерес (например при избора⁴ между мълчалив отказ и мълчаливо съгласие, където не трябва да се допуска ощетяване на публичния интерес чрез постулиране на воля

⁴ През 2015 г. група народни представители беше внесен проект за изменение на АПК, с който принципът на мълчаливото съгласие да замени принципа на мълчаливия отказ. Беше предложена следната редакция на чл. 58 АПК: „непроизнасянето в срок се смята за мълчаливо съгласие да се издаде актът.“ Според вносителите „предлаганите изменения имат за своя основна цел ограничаване на бездействието в работата на администрацията чрез създаване на предвидимост и контрол, както и улесняване на гражданите и бизнеса при участието им в процедури по издаване на административни актове“. Вж. Мълчаливото съгласие да замени мълчаливия отказ на администрацията, публикувана на 14.09.2012 г. на следния адрес: <http://legalworld.bg/42912.mylchalivoto-syglasie-da-zamenimylchaliviiia-otkaz-na-administraciata.html>. В дебата „за“ и „против“ могат да бъдат прочетени и възражения срещу въвеждането на принцип на мълчаливо съгласие – вж. **Стоянов, В.** Повече „мълчаливо съгласие“ в административните процедури, достъпна на следния адрес: <https://money.bg/archive/povechetalchalivo-saglasie-v-administrativnite-protseduri.html>. Към настоящия момент действащата редакция на чл. 58 АПК остава непроменена: „Непроизнасянето в срок се смята за мълчалив отказ да се издаде актът“.

за съгласие поради бездействието („безволието“) на конкретен административен орган).

В Европа (поне към 2016 г.) може да бъде открита ясна тенденция към *либерализиране* на националните законодателства. Либерално ориентираното право не разчита на императивни и еднозначни заповеди, които задължават безусловно, *а предпочита да работи през правата и свободите* на своите граждани: зачитайки техния (собствен) избор и техния (собствен) отказ. Този подход може да бъде открит все по-често и в отраслите на публичното право. Управлението през свободата е един от методите, който Мишел Фуко посочва като основен при упражняването на съвременната политическа власт. В съвременната властова ситуация колкото по-свободни са хората, толкова по-включени са те в реализирането на управлението, базиращо се на техните права и свободи. Основна аксиома при такава форма на власт са правата на човека и свързаните с тях: свобода на волята и свобода на интересите. Колкото повече права има човек и колкото повече упражнява правата си, толкова повече той е обвързан с регулативната машина на правото. Нуждата от права става и нужда от право.

ПРАВО(СЛАВИЕ)ТО И ПРАВАТА

В *християнството* при обсъждането на въпросите на регулирането на отношенията, от една страна, между Бога и човека и, от друга страна, между хората, не се говори за права⁵. Говори се за заповеди. Разбира се, това твърдение е значително опростено, тъй като схващането относно регулативния механизъм на отношенията между Бога и човека, както и на отношенията между хората, се интерпретира по различен начин от различните християн-

⁵ Всъщност важна част от ролята на църквата в обществения живот на хората е отвъд говоренето за правата: именно „там, където концепцията за правата на човека не може да даде задоволителен отговор на всички въпроси, които животът поставя, имаме нужда от опита на Църквата, основан на библейската и патристичната традиция“. Вж. **Славчева, К.** Правата на човека: църковно-правни аспекти. С., 2015, с. 127.

ски деноминации, като във всяка една от тях това схващане е многопластово и поливалентно. Настоящият текст не си поставя за цел нито да изчерпи, нито да обобщи регулативната проблематика на християнството, нито пък има каквито и да е било богословски претенции. Той се стреми единствено към това да акцентира върху някои конкретни аспекти на тази проблематика, които биха могли да доведат до различни паралели и интуиции. Изборът ми на места в изложението да посочвам конкретно православието (а не християнството) е обусловен, от една страна, от това, че то е традиционно свързаното с България вероизповедание, което винаги е посочвало като своя основна цел запазването на автентичната и единствено правилната вяра (ортодоксалност), а от друга страна – от това, че наименованието му (което има за цел да отрази тази ортодоксалност) ми дава възможност да акцентирам със самите думи върху корелацията: „*правоприлагане*“ – „*православие*“ (словообразователната аналогия, разбира се, сама по себе си не е нито аргумент, нито извод).

Боравенето със заповеди е нещо, което (донякъде) доближава християнския регулативен подход до публичното, и в частност – до административното право. Ако се опитаме да определим правния отрасъл, към който в най-голяма степен бихме могли да причислим *десетте Божии заповеди*, най-вероятно това ще бъде административното право. Голяма част от изискванията на Бога, отправени чрез Мойсей към бягащите от Египет към своята свещена земя евреи, могат да бъдат разгледани и като общи административни актове. Пример за това е Първата Пасха. Разговорът на Господ с Мойсей може да бъде описан и по следния начин: „Днес през нощта фараонът ще ви освободи. Подгответе се за заминаване. Всяко семейство да заколи по едно агне. Вземете от кръвта му и направете по един знак на вратите на вашите къщи. Обуйте обуца за дълъг път. Вземете по една тояга в ръка. Яжте набързо и не оставяйте никакви остатъци. През тази нощ ще умрат първородните синове на Египет. Покрай вашите белязани с кръв домове ще премине ангелът на смъртта“ (текстът е взет от http://catholic-rk.com/?page_id=257 и има за цел да представи първата пасха на достъпен език).

В египетската пустиня няма човешки права. Няма такива права и по пътя към Голгота. Може би това е и една от причините позицията на Църквата не винаги да изглежда адекватна на съвременните тенденции в защитата на човешките **права** – особено в техните крайно либерални форми. Просто за нея те *не са значещи*, юридическият акцент върху правата е в някаква степен *неразбираем* за църквата. Под „неразбираем“ имам предвид концептуално неадекватен, излизаш извън регулативните пространства на християнството, подчинени на практиките на послушанието, покаянието и смирението⁶. Така на конференция, организирана през 2011 г. в Бад Бол, Германия, представителят на Руската православна църква архиепископ Всеволод Чаплин (председател на Отдела за връзките между църквата и обществото при Московската патриаршия) посочва, че е недопустимо и опасно правата на човека да се тълкуват като висша и универсална основа на обществения живот, на която да се подчиняват религиозните възгледи и практики. Повечето човешки права са напълно съвместими с православното разбиране. Но РПЦ (Руската православна църква – бел. С.С.) обръща специално внимание на „йерархията на ценностите, според която православните християни, за разлика от светските хуманисти, далеч не смятат за приоритет земния живот на човека и всичко, свързано с него. Ценността на вярата, на светите предмети и на родината за православния християнин е по-висока от човешките права, дори от

⁶ За отношението на Православните църкви в Гърция и Русия към въпросите на правата вж. „Църквата и Правата на човека“ на Негово Блаженство Христордул, Архиепископ на Атина и цяла Гърция, 1982 година. // Дръзновение, изд. на Свещената Атинска Архиепископия, 2006, № 64, юни–юли, достъпна на следния адрес: http://www.pravoslavieto.com/docs/human_rights/arh_Hristodul.htm, както и „Православие и права човека“ с автор Василик Владимир, публикувана на 3 ноември 2009 г. и достъпна на следния адрес: <http://www.bogoslov.ru/text/496896.html>. Вж. също **Witte, J., F. Alexander** (eds) *Christianity and Human Rights. An Introduction*. Cambridge, 2010, **Moyn, S.** *Christian Human Rights (Intellectual History of the Modern Age)*. Philadelphia, 2015, както и **Villa-Vicencio, C.** *Christianity and Human Rights*. // *Journal of Law and Religion*, 1999–2000, № 2 (14), p. 579–600. В български контекст следва да бъдат посочени **Славчева, К.** *Правата на човека: църковно-правни аспекти*, както и **Славчева, К.** (съст.) *Християнското разбиране за човешките права – някои трудни въпроси*. Сборник статии. С., 2015.

правото на живот⁴⁷. В Основите на учението на Руската православна църква за достойнството⁸, свободата и правата на човека, приети на Архиерейски събор на РПЦ, проведен на 24–29 юни 2008 г., се посочва, че правата на човека „не могат да стоят по-високо от ценностите на духовния свят (чл. III.2), „трябва да се съгласуват с нормите на морала и нравственото начало, заложено от Бога в природата на човека и разпознавано в гласа на съвестта“ (чл. III.3), „не трябва да противоречат на любовта към отечеството и към ближните“ (чл. III.4) и реализирането им „не трябва да води до деградация на околната среда и до изразходване на природните ресурси“ (чл. III.5). Обособен е отделен текст (чл. VI.9) за „колективни права“ – съществуването на които предизвиква сериозни дебати между юристите, сред които са посочени правото на семейство, „правото на мир, право на естествена околна среда, правото на запазване на културното наследство и вътрешните норми, които регулират живота на отделните общности“.

В християнството има две основни регулативни оси. Първата е *отношението между Бога и човека*. Нейното съдържание се определя от *заповедите* (Божията воля) и изповедта (признатата

⁷ Вж. **Славчева, К.** Предговор от автора. – В: Славчева, К. (съст.) Християнското разбиране за човешките права – някои трудни въпроси. Сборник статии. С., 2015, с. 7, както и **Чаплин, В.** Богословският възглед за човешките права: политически традиции и реалности. – В: Славчева, К. (съст.) Християнското разбиране за човешките права – някои трудни въпроси. Сборник статии. С., 2015, с. 51.

⁸ Достойнството на човека е понятието „посредник“, чрез което в християнството се осмислят и легитимират правата на човека. Вж. **Йотов, Ст.** Човешкото достойнство и права. С., 2016, с. 81: „в християнството – заради идеята за първородния грях – векторът на поведението е насочен не към запазване на придобитото в обществото достойнство, а към усърдие за преодоляване на изходното недостойнство и упование в насрещната помощ на Бог. Затова по най-парадоксален начин човешкото достойнство изпъква чрез смириенето и подчинението на Бог. ... Христос разкрива силата и ненакърнимостта си тъкмо в понасянето на най-голямо унижение и страдание, в солидарност с декласираните и безчестните люде, с унижените и оскърбените. Онтологическата привилегия на човешкото достойнство е най-радикалната противоположност на социалната. Затова то е изцяло бреме и задача; от него произтичат само задължения, при това едва вторично по отношение на ближните.

лична вина). Движещата сила е любовта към Бога, но тя присъства юридически именно чрез заповедите и изповедта: „Познайте Истината и Истината ще ви направи свободни“. Бог, който е Истина и извор на живота, иска чрез активно съдействие на хората (т.е. чрез тяхното смирение и покаяние) да ги освободи от гнета на греха, а от там и от гнета на смъртта (защото смъртта е влязла в човешката природа чрез греха). Целта на човешкия живот в Христа е именно освобождението от гнета на смъртта, а това може да стане само като се подчиним на Божията воля. Изповедта помага на човека да осъзнае своите несъвършенства и грешна природа, единственият изход от които е да се подчини на Божията воля.

Втората регулативна ос са *отношенията между хората*, които се подчиняват на законите на **любовта**: „Нова заповед ви давам, да любите един другото; както ви възлюбих, да любите и вие един другото. По това ще познаят всички, че сте Мои ученици, ако любов имате помежду си“ [Йоан 13:34-35]. Именно любовта е източникът на човешките права в християнството, но това са права, които „работят“ (по „келзенски“⁹) през личните усилия на вярващия: определящо за спазването им не е искът, стоящ зад чуждото право, а любовта, хранеща моето задължение. И тук посредник и гарант в отношенията между хората отново е Бог – регулативните усилия в човешкото взаимодействие са насочени към следването на Божията воля (дадената от него „нова заповед“). Човешката воля се осъществява в избора и в следването на Божията воля. Определящи за успеха на това следване са смирението и упованието, непрекъснато продължаващият скок във вярата. *Отказът от себе си*. Отказът от себе си е и отказ от собствената ти

⁹ За т.нар. отразено право (Reflexrecht) като „рефлексия“ на валидно задължение (заповед/забрана) вж. **Келзен, Х.** Субективното право: правомощие и пълномощие. – В: Йотов, Ст. (съст.) Субективните права. С., 2016, с. 45–48. Втората форма на съществуване на субективното право (освен „отразеното право“) е „субективното право в технически смисъл“, съставляващо „правна власт, предоставена за предявяването на иск във връзка с неизпълнението на правно задължение“ (с. 57). Към тези две форми Келзен прибавя още две: политическо право – предоставена на индивида правна власт да участва в създаването на общи правни норми, и позитивно (служебно) позволение.

воля, захранвана от собствените ти интереси. Остава единствено волята за удържане на собствената воля в **Божията воля**, която е воля без претенции за права, напротив: тя е воля за поемане на непосилни задължения. Но това е и най-трудната воля. Това е волята на светците.

Така идеалното Християнско („право-славно“) регулативно правоотношение възниква и се развива между лица, които са се отказали да бъдат носители на собствена воля и по своя воля са се превърнали единствено в свидетели на Божията воля. Някои биха казали, че в християнството *регулативното „правоотношение“* е редуцирано до послушание, но вярващите биха го коригирали, че всъщност то е трансцедирано до покаяние. Това е „правоотношение“, което не осребрява частни воли, а възплъщава Неговата воля. Така структурирано „правоотношението“ всъщност се освобождава от първата си словообразователна част – лишава се от „право“ и става само „отношение“. И тогава това отношение става „право-славно“. Защото в него е важно право (правилно) да славим Бога, без да славим правата на хората.

В тази регулативна ситуация правата като претенции загубват своя смисъл. „Претенциите“ се успокояват до молитви – когато са насочени към Бог, и до молби – когато са насочени към останалите хора. Липсва **човешко възискане**, липсва иск в материалния и в процесуални смисъл на думата, липсва притезание. Такова възискане отправя единствено Господ към хората. Светът на християнството е свят, в който няма място за възлагания нито към държавните, нито към частните съдебни изпълнители. Единственият *особен залог* е този на собствената ни човешка душа и той може да бъде спечелен само и единствено, ако се откажем от притезанията и притежанията си в този свят и оставим живота си в ръцете на Господ. Това казват християните.

СУБЕКТИВНОТО ПРАВО КАТО ПРАВО НА ОТКАЗ ОТ ВЕЧЕН ЖИВОТ

Съвсем различно е отношението на *този свят* към правата. След Втората световна война международната общност в Европа като че ли окончателно осъзнава, че *не би могла да разчита* нито на религиозния мироглед, нито на националните държави, за да се осигури ефективна регулация на отношенията между хората. В случаите, когато се разчита на този мироглед грешките в превода или в интерпретацията на волята на Господ могат да доведат до съществени конфликти между секти и сегрегации. Изгубени в дълбочината на вярата и в неудържимостта на човешките желания, хората решават да се еманципират както от църквите (те вече са толкова много!), така и от държавите (те винаги са били толкова много!). Така човешките права стават надцърковни (светски) и наднационални (естествени) – те съществуват като иманентни същности на човешката природа, която излиза на преден план.

Уязвимостта на човека като биологично същество „произвежда“ основания за поколения от права, свързани с неговия живот, здраве, телесна неприкосновеност, свобода на придвижване и пр. Човешката уязвимост като духовно и религиозно същество обаче става твърде сложна концепция, за да се подчинява само на една Воля, само на една интерпретация, само на една Църква. Към нейната юридическа регулация (станала необходима!) се възприема нов подход, съчетаващ плурализъм на вярванията, свобода на личната воля и неприкосновеност на частния живот. Религиозният и духовният живот окончателно се приватизират и се превръщат в своеобразна „черна кутия“, от която в политическия живот „излизат“ единствено различни по своето естество (собствени) откази. Така се раждат първите изцяло светски (каквото и да значи това!) откази и свързаните с тях права на човека. Това са именно „права на човека“, а не „права (sic) на вярващия“.

В този наратив първите права на човека се раждат като изискване за признаване на определени (собствени) откази. Това са *правата откази* или правото на всеки човек да откаже определено (въз)действие спрямо него и неговото тяло (защита на личната

неприкосновеност). Отказ да представи личната си кореспонденция (защита на неприкосновеността на личната кореспонденция). Отказ да извършва определена работа (забрана на принудителния труд). Отказ да служи във войската (свобода на убежденията и вероизповеданията). Отказ да участва в определена общност (свобода на сдружаването). И във всички тях се съдържа една идея: *отказ да се подчиним* на волята на друго лице. За да се утвърди пълноценно и да се удържи концептуално като юридическо право обаче този отказ е трябвало да успее да противостои на най-интензивната воля – Божията воля. Собствената воля и собственият интерес е трябвало да удържат ключова юридическа победа над заповедите на Бога. Първенството на собствената воля е трябвало да докаже своята юридическа валидност в отказа на човека да се подчини не просто на волята на друг човек, а и на волята на самия Господ. И тук идва диалогът, на който попаднах съвсем скоро, който перифразира разговора между Исус Христос и Лазар (Йоан 11:43), когато последният е съживен от своя Бог:

Господ:

– Лазаре, излез въл!

Лазар:

– Чакай, Господи! Не е ли: ако искам?

Този „контрафактичен“ разговор (перифраза) може да бъде открит „в разгърнат вид“ и в притчата „*Лазар и Исус*“ на *Емилиан Станев*. Разказът е завършен през 1977 г. От него са известни 4 различни редакции, като първите чернови са от 1942 г. В нея първите думи на Лазар за Исус са следните: „Той иде... Но аз не го искам“. Лазар продължава: „Страх ме е да не извърши нещо с мене. Аз искам да си живея със същото. Ах, колко добре ми беше преди“. Ето какво казва за разказа критикът Сава Сивриев: „Това е притча за човека, който не може да понесе Създателя си. Който не познава времето, когато е бил посетен от Него. И който избира творението пред Твореца, човешкото пред Божието, материалното пред духовното, преходното пред вечното. Това е драма, показваща липсата на духовен разум. По друг начин казано – драма, следствие на човешката глупост. Това е съвременната драма на

човека. Чрез тази притча Емилиян Станев е показал и онази драма на човека, за която се чете в Стария и в Новия завет. Повтаряла се и повтаряща се. В богатството няма нищо лошо, стига сърцето да не е там, но изборът на творението пред Твореца е обичайна практика в човешкото поведение. А изборът на свободната воля следва да бъде уважен^{10,11}.

Между Лазар и неговия Господ е застанала Волята на Лазар. Собствената воля на Лазар. Тази воля се е капитализирала в главната буква на своето изписване: главна става първата буква не само на името на Лазар, но и на Неговата Воля. Именно тази промяна изисква и добавянето на „лъже“ пред името „Лазар“: Лазар от посочения диалог е Лъже-Лазар, защото истинският Лазар от Новия завет никога не би отговорил по този начин на Господ. Така и ще го наричам по-долу: (Лъже-) Лазар. Волята на (Лъже-) Лазар

¹⁰ Вж. **Сивриев, С.** *Метаморфозата на Лазар.* // Електронно списание LiterNet, 25.10.2011, № 10 (143). Вж. също **Кръстева, М.** Видимостта и виждането в разказа на Емилиян Станев „Лазар и Исус“. // *NotaBene*, 2009, № 3, достъпно на адрес: <http://notabene-bg.org/read.php?id=27>, където се потвърждава, че възкресението на Лазар е „най-върховното чудо, извършено от Исус“, в което „Лазар е всеки човек и човечеството, освободен от съня на забравата, от проклятието на смъртта“. За евентуалната връзка на разказа на Емилиян Станев с пиесата „Лазар“ на Луиджи Пирандело (1928 г.) вж. **Каприев, Г.** *Възкресението и животът.* // *Култура*, № 11 (2494), 21 март 2008 г.: „Там Диего Спина (героят на Луиджи Пирандело) е възкресен от лекаря. Петте минути смърт и липсата на отвъден живот, в който той горещо е вярвал, водят до трагичен нравствен срив. Диего губи вярата си и решава, че липсата на Бог му позволява всичко“.

¹¹ *Драмата на Лазар, който търси своята изгубена свобода, може да бъде открита и в спора с куче, проведен от висотата на едно дърво, пресъздаден в пиесата в четири сезона „Лазарица“ на Йордан Радичков (радиовариант на пиесата може да бъде изгледан на следния адрес: <https://www.youtube.com/watch?v=Uc14ZNX3UZw>). В новата литература Лазар присъства в разказа „Лазар“ на Димитър Динев (излиза първоначално на немски език – през 2005 г., а на български език – през 2009 г). Лазар е представен в един различен образ „на само театрално, външно инсценирано „възкресение“ – като изцяло човешко дело, заговор на трафиканти, без санкцията на Бога, без вяра“: Лазар става, за да „възкръсне“ от ковчега, в който се е скрил, за да премине незаконно границата. За съпоставката на „Лазар“ на Димитър Динев с „Лазар и Исус“ на Емилиян Станев вж. **Метев, Н.** *Роля на библейските мотиви в разказа „Лазар“ на Димитър Динев.* – В: *Християнство и философия.* Том I. С., 2014, достъпна на следния адрес: <http://wp.me/p18wxv-5c4>.*

се е еманципирала като (собствен, негов личен) Отказ. Лазар – като човек, има право на отказ: и на отказ от лечение, и на отказ от съживяване¹². Той има право на личен живот и на лична смърт. Право на рай и право на ад. Неговият живот е неприкосновен. *Неприкосновена е и неговата смърт*¹³. Той може да откаже не само възможен живот на земята, но и Вечния живот, който му предлага Иисус Христос.¹⁴ Това е негово право и всеки трябва да се съобрази с решението на (Лъже-) Лазар. Включително и *Господ*. Защото (Лъже-) Лазар не желае патерналистично отношение. Не желае да бъде закрилян, напътстван, покровителстван. Защото той може да реши сам. Защото неговата автономност „играе коз“ над послушанието. Предлага му се Всичко-то, но той може да избере Нищо-то. Произвола на собствената си воля.

Разбира се, на (Лъже-) Лазар може да му се даде шанс да обясни своя отказ, за да не изглежда като извършен изцяло „напук“ – като самоцелна демонстрация и хулиганска проява. Така

¹² За връзката между забравата, съня и смъртта като степени на изчезване на човека в тъмнината, именно в контекста на чудото по съживяването на Лазар вж. **Tomberg, V.** *Lazarus, Come Forth!: Meditations of a Christian Esotericist on the Mysteries of the Raising of Lazarus, the Ten Commandments, the Three Kingdoms & the Breath of Life.* Great Barrington. 2016. Евентуалният отказ да бъдем върнати отново към паметта, към състоянието на будност и към живота може да бъде разгледан като крайна форма на тест за валидността на правата на човека като права, насочени към самозаличаването на своя носител – човека. Като такива права могат да функционират претенциите ни да забравяме (да искаме от другите да не ни се припомнят неща, които ни натоварват), да изключваме съзнанието си (да искаме от другите да зачитат волята ни да бъдем изцяло ирационални и да следваме партикуларизма на моментните желания), както и правото да сложим край на живота си (да искаме от другите да зачитат желанието ни да бъдем безразсъдни и незаинтересовани за собственото си здраве и съществуване).

¹³ „Лъже-Лазар се харесва мъртъв, а не жив“. Вж. **Дойчев, Вл.** *Среща с живота. Проповеди.* С. 2016, с. 18. Отец Владимир Дойчев пренася тази претенция на (Лъже-) Лазар към „културата, която ни заобикаля“: „тя е именно такава – претенциозно умираща. Умираща в рими, нахална, графоманска. Умираща по телевизията на живо (освен ако няма някой интересен мач, тогава се излъчва на запис в полувремето“ (с. 17).

¹⁴ За връзката между чудото със съживяването на Лазар и възкресението на Иисус вж. **North, W.** *The Lazarus Story within the Johannine Tradition.* Sheffield, 2001, p. 58.

например той може да се поколебае относно естеството и целта на гласуването към него доверие от страна на Иисус – защо Иисус е избрал тъкмо него, след като умира толкова много други хора. Не представлява ли това някаква форма на демонстрация, в която той – (Лъже-) Лазар, е инструментализиран? Може да се запита и какво всъщност му дава Иисус – съживява го, но към (отново) смъртен живот: (Лъже-) Лазар пак ще умре. Както е и станало с Лазар.¹⁵ Къде е собственият интерес на (Лъже-) Лазар? Но както *отказът „напук“*, така и поставянето на *въпроса „къде са моите интереси“* са неадекватни сценарии за библейската ситуация. Неадекватно е именно мисленето през правата в разговора с Иисус, а не извършеното (даденото) от Иисус. В „Лазаре, излез вън!“ се съдържа не само заповед, но и грижа, доверие, любов. Рационалното мислене на (Лъже-) Лазар през преценката на собствените му интереси и дори на интересите на вярващите като цяло създава единствено локализми, които не могат да се съизмерват с провидяното от Иисус. Именно грижата, доверието и любовта легитимират патерналистичното скриване на въпроса за (собствените) интереси на Лазар зад волята на Иисус.

Лазар от Евангелието на Йоан не би се замислил за интересите си, нито пък би поискал преди да вземе решението си да се посъветва с адвокат. *Режимът на отношението между Иисус и Лазар* не позволява в тези отношения да се (за)бърка мисленето през правата. Иисус и Лазар не се договарят, не съгласуват волите и интересите си. Лазар се подчинява на Иисус, когото обича и в когото вярва. Подчинението на Лазар е следване на Иисус. В него няма принуда, а отдаденост, няма съпротива, а любов. Любовта удържа центробежността на правата. Напълно немислимо е Лазар да постави правата си (като човек) пред Иисус.

Съвсем различно е *отношението между Иисус и (Лъже-) Лазар*. (Лъже-) Лазар се опитва да влезе в отношение на равно-

¹⁵ Ако (Лъже-) Лазар изхожда от характерното за административното право мислене, той би могъл да оспори и компетентността на Иисус: кой е дал на Иисус правомощието да възкресява, не е ли той магьосник, (лъже) Исус. Основният аргумент срещу подобно оспорване е фактът на възкресяването – никой друг освен Господ не може да пребори смъртта.

поставеност на волите – макар и вече да е съживен. Отказът на (Лъже-) Лазар – дори и направен напук, ще издържи в съда. Дори и да не е мотивиран, дори и зад него да няма никакви значими и разбираеми мотиви, този отказ в юридически контекст е валиден, тъй като правото на (Лъже-) Лазар да решава за себе си (и да откаже на Иисус) е абсолютно. В това се изразява „неприкосновеността на личността“ на (Лъже-) Лазар. Важна част от защитата, която осигуряват правата, е именно отпадането на необходимостта от аргументирането на тяхното упражняване (и/или неупражняване). Непрозрачността на прехода от интереса (мотивите), който стои зад определено поведение, към волята (изявлението), която се обективира като юридическо притезание, е част от защитния механизъм на субективните права. Веднъж предоставено, субективното право не трябва непрекъснато да аргументира основанията за упражняването си. Особено в сферите на личната неприкосновеност. Тази абсолютност на правата в някои държави (например Израел) е доведена дотам, че да допусне възможността дете (не само родителите му), родено с увреждане, което увреждане е могло, но не и било установено чрез пренатална диагностика по време на бременността, да търси отговорност от лекарите и от държавата за това, че не е било констатирано увреждането му, че не е извършен аборт и че се е родило (*wrongful birth*)¹⁶. От тук има само една крачка да се уважи и евентуална претенция на това дете срещу неговите родители за това, че не са поискали извършването на аборт, след като са знаели, че страда от определено увреждане. Личната ми неприкосновеност включва и правото ми да не се родя?

Разликата между ефекта от волята на Иисус и ефекта от волята на всеки друг, който би договарял с (Лъже-) Лазар, може да бъде **демонстрирана** и чрез сравнението на един гражданскоправен и един административноправен институт: *дарението и лиценза*. Дарението е договор, чието правно действие настъпва само

¹⁶ Подробно вж. **Ставру, Ст.** Биопсихофрения – човешкият живот като висша ценност и като вреда. // Правен сайт „Предизвикай правото!“; 21.04.2013 г., впоследствие допълнено и преработено в **Ставру, Ст.** Видения в Кутията на Пандора. Биоправо. Книга втора. Мутации при човешката репродукция. Карнавалната смърт – правни аспекти. С., 2014, с. 86–105.

при съгласието и на двете страни: необходима е на само волята на даряващия, но и съгласието на дарения (казано по друг начин: никой не може да бъде дарен при отказ от негова страна). Лицензът е едностранен властнически акт, който има перформативен ефект за настъпването на определена правна промяна, независимо от адресата на тази промяна: достатъчно е влизането в сила на административния акт, за да възникне овластяването (в някои случаи упражняването на това овластяване може да зависи от овластения, но едновременно с това може да бъде предвидено отпадането на действието на лиценза при неосъществяване на разрешената дейност в продължение на определен период от време – както това е например при лечебните заведения). Ако лицензът все пак предполага отправянето на предварително искане до административния орган, то съществуват и случаи, при които овластяването настъпва независимо от волята на овластения. Такъв е например случаят с регистрацията по Закона за данък върху добавената стойност (ЗДДС): след надхвърлянето на определен праг доходи държавата овластява конкретния частноправен субект с правото и със задължението (правомощието) да събира за държавата дължимия и начислен за всяка конкретна сделка (облагаема добавка) данък добавена стойност (ДДС). Така, независимо от волята на този частноправен субект, той е длъжен да съучаства във властта – като участва в събирането на ДДС. Той е длъжен да се регистрира по ЗДДС.

Иска или не иска, (Лъже-) Лазар е съживен от Иисус: *това, което може* да направи, е да не излезе (или да иска обезщетение?!), след като вече е съживен (ако това е „вреда“ с оглед на интересите на (Лъже-) Лазар?!), но не може да откаже дадения му „дар“ (неговото съживяване е директен ефект от волята на Иисус), тъй като този „дар“ не преминава към него въз основа на сключен договор за дарение. Още една важна разлика между чудото на съживителния акт на Иисус и „чудото“ на административния акт се съдържа в ефекта на техния перформатив: първият акт променя физическата реалност, вторият – юридическата реалност. Това, което прави (Лъже-) Лазар, е да постави въпроса за своите права

в ситуация на чудо. Административното право не може да прави чудеса, но волята на административния орган, изразена валидно и в рамките на неговата компетентност, от юридическа гледна точка заслужава подчинение, което може (разбира се, условно) да се съпостави с послушанието към Исус.

Изборът на (Лъже-) Лазар го води от смирението към притезанието. Към култа пред собствената воля. Подобно на (Лъже-) Лазар, човек се обгражда от откази, които го предпазват от външни воли – човешки (?) и божествени (!). Всяка чужда воля може да бъде десезирана с определен тип собствен отказ. Процедурата по зачитане на отказа брани човека от съдържанието на послушанието. Има и изключения: за някои външни (държавни или човешки, но не и Божествени) воли може да бъде установен обществен консенсус и Законът да предвиди изискване за спазване. Не вреди другиму. Плащай си редовно законово установения данък. Спазвай правилата за движение по пътищата. Грижи се за децата си и пр., и пр. Подробни законови изисквания заменят Божиите заповеди. Тези изисквания проникват, но непрекъснато следва да се съобразяват с пропускателния режим на личното пространство на човека, обградено от допуснатите от държавата откази (собствена воля). Именно това е правовата държава. *Държавата, която е затворила личния живот на човека в неговата собствена воля и собствени интереси.* Само в това пространство волята на човека може да избере Божията воля. Но не и да я натрапва отвъд него.

ПРЕТЕНЦИИТЕ, ПРАВАТА И БЪДЕЩЕТО НА (НЕ)СИГУРНОСТТА

След първата група от права откази (Лъже-) Лазар може да направи следващия си ход. Усамотил се в стаята на собствената си воля, той крои контраатака. След като е удържал волята на света, сега е ред да започне да изнася в този свят своята воля. Да иска от света: от хората и от Бога. След като нежеланото от него вече е сторено от Господ – той е съживен, той може да поиска отново да бъде върнат на смъртта. Право на евтаназия? Волята на (Лъже-) Лазар се

превръща в оръжие за промяна на света такъв, какъвто е направен от Бога. През волята си той може да изисква – да извиква своята собствена реалност. Така **правата претенции** започват да съставляват основното съдържание на правоотношенията между хората. Нещо повече, в света без Бог те се превръщат в *основно изискване за всяко гражданство*: гражданската позиция предполага активност през правата претенции, а не покаяние и послушание. Човек трябва да се бори за своите права, без значение какво се крие зад тях: интереси, ценности, убеждения. Правата са почитани като „чиста воля“, която само в редки случаи може да бъде десезирана през екзотични институти като „злоупотребата с право“. В много редки случаи.

Отношенията между хората вече не са отношения за търсене и за изпълнение на Божията воля, а са отношения за съгласуване и спор между частни воли. „Частна“ всъщност е и публичната воля на държавата. Мястото на Господ в регулирането на човешките отношения е заето от Държавата. Тя (донякъде) определя какво може и какво не може да прави човекът. Но вече няма място (оправдание) на послушанието и покаянието. *Никой* не се изповядва пред Държавата. Никой не се смирява пред нея. Може ли да си представим Закон за смирения потребител. Или Закон за каещите се банки. Или Закон за послушанието в медиите. **Защо не можем?**

Защото държавата не е личност¹⁷ и поради това не може да бъде Истина, каквато претенция тя би могла да има, ако прие-

¹⁷ Персонифицирането на държавата, основаващо се на волята на монарха, се посочва като „и силата, и слабостта на немската теория от края на XIX в.“ Вж. **Йотов, Ст.** Може ли и трябва ли да мислим субективните права независимо от идеята за човешки права? – В: Йотов, Ст. (съст.) Субективните права. С., 2016, с. 22. На персонифицирането на държавата като „лоантата, в която блясва с цялата си порочност единството, отровната смес на двата компонента – индивидуалността и етатизма“ (с. 33) застава Леон Дюги. От една страна, Дюги отрича правата като „проводник на изолиращ индивидуализъм“ (с. 36), а от друга страна, отрича етатизма, тъй като настоява, че правото съществува преди държавата – в наличното поведение на хората, формирано на базата на солидарността: „схващането на Дюги не познава момента на контрафактичност... при него нормите изглеждат натурализирани, израстващи от спонтанната и солидарна организация на обществото; в тях просто се е утаила някаква необходимост, която може да уловим, ако правилно фокусираме върху нея разума, волята и чувствата си“ (с. 32). Вж. **Л. Дюги, К. Малберг, Г. Йелинек.** Общо учение за държавата. С., 1993.

мам, че истината за отношенията между хората се съдържа и се валидира в създаваните от държавата закони. Държавата не може да ни обича, не може да ни прощава, не може да ни дава личен пример. Не може да умре на Кръста. Тя е абстрактна сума от противоречаси си и противоречиви интереси. Кошер от воли. Ние не можем да се уповаваме на държавата, поради това размахваме правата си. Правоотношенията не ни събират в общата воля на Държавата (Закона), а ни противопоставят в личните ни интереси (договори). Множенето на правата като „козове“ – в посочения по-горе хипотетичен разговор (Лъже-) Лазар всъщност „играе“ коз на своя Господ, разяжда смирението като състояние. Правата ни направиха привидно по-силни, но ни отнеха спокойствието на послушанието и кохерентността на единната Воля. И това винаги си личи. Ако в *православието* в лика на Господа човек открива и удържа своето лице: разбира се, не и без да премине през колебанието и съмнението, то в *правоприлагането* в лицата на другите хора човек среща единствено несигурност: временни съконтракти, които всеки момент могат да му станат конкуренти.

Новата *несигурност* изискваше нов подход – подхода на правата. Но дали повече права означава повече сигурност или напротив: повече несигурност?¹⁸ Дали правата превръщат своите субекти в своеобразен юридически прекариат¹⁹: в хора, чиито жизнен статус е без предвидимост и без сигурност, което се отразява върху тяхното психологическо и материално благосъстояние

¹⁸ На този въпрос еднозначно отговаря например Костас Дузинас, който посочва, че „културата на правата“ превръща всичко в правен иск и не оставя нищо за неговата „естествена цялост“ – „колкото повече права имам, толкова по-голямо е желанието ми за още повече, но толкова по-слабо удоволствието, което ми носят“. Когато правата са това, което ни прави хора, законът колонизира живота в безкрайната спирала на все повече права. Вж. Дузинас, К. Идентичност, желание и права. – В: Медаров, Г. (съст.) Критически погледи към човешките права. Сборник. С., 2014, с. 48.

¹⁹ Понятието „прекариат“ е подробно разгледано в книгата на британския икономист Гай Стендинг „Прекарият – новата опасна класа“, издадена през 2011 г. и преведена на български език от Атанас Владиков (Издателство „Труд и право“) през 2013 г. Вж. Стендинг, Г. Прекарият – новата опасна класа. С., 2011.

ние? След като имаш права, можеш и трябва да се справяш сам, да бъдеш ефективен в осигуряването на своята сигурност на собствен риск. В тази плоскост правоспособността функционира като прекаритет. Твоята сигурност вече е „сигурност *направи си сам*“ – удържането ѝ чрез упражняване и защита на собствените ти права е непрекъснато и безкрайно индивидуално усилие. В зависимостта на сигурността от правата на човека се съживява „космическият“ страх, за който говори Михаил Бахтин в книгата си „Творчеството на Франсоа Рабле и народната култура на Средновековието и Ренесанса“²⁰. Това е страх от настъпването на космически сътресения и природни бедствия, каквито започват да изглеждат голяма част от събития в един свят, управляван по законите на индивидуалната свобода. Непоносимостта на тази несигурност захранва властта и формулираните от нея императивни заповеди: заповедите успокояват и опитомяват „космическия страх“ от неизвестността (в свят без Бог) до „официален страх“ от административно наказание (в свят с Държава). Лош закон, но закон!

Както посочва Зигмунт Бауман в своята книга „В търсене на политиката“ (1999): „за разлика от космическия си прототип официалният страх трябваше да бъде, и наистина бе, изкуствено създаден – замислен, направен „по мярка“... В законите, които Мойсей известява на народа на Израил, отеква грохотът от висините на Синайската планина. Но законите просто и ясно казват онова, за което грохотът застрашително и следователно смущаващо, ужасяващо и в крайна сметка сковаващо намеква. Законите дават отговори, за да не бъдат задавани повече въпроси“. В „Бежанците пред дверите на Европа“ (2016) Бауман продължава своята идея:

„Една заплахата, която не може да бъде овладяна, защото е безкрайно далечна и неразбираема, ловко е превърната в изпълнимо и относително лесно изискване за подчинение на ясно формулирани заповеди. След като вече го е свалила на земята, властта превръща космическия страх в ужас от отклонение от правилото.

²⁰ Книгата е написана през 1940 г., публикувана е на руски език през 1965 г. и е преведена на български език през 1978 г.

Една свръхчовешка, грандиозна трагедия е сведена до тривиална, човешка задача и задължения, а страхът и трепетът от неразгадаемата енигма на Божията воля – до заповед за следваме разбираемите, ясно формулирани забрани и предписания, подредени и кодифицирани от Неговите наместници – Неговите миропомазани говорители на тази земя²¹.

„Администраторите на официалния страх“ рециклират „космическия страх“ до неговата „официална“ разновидност чрез поредица от (административни) заповеди, но *времето на заповедите като че ли отминава*. Несигурността се връща – и върви заедно с новите инструменти, предлагани за нейното овладяване: правата на човека. Административното право се отваря към договарянето, към свободата на своите адресати, към правата. Както посочва и цитираният от Бауман Бюн-Чул Хан²², „мотото на деня вече не е покорство, ред и задължения, които трябва да бъдат изпълнени, а свобода, желания и удоволствие от тяхното удовлетворяване“.

След „края“ на „космическия страх“ идва и „края“ на „официалния страх“. При тази постъпателна есхатология механизмите за поемане на отговорността и сдвоеният с основанието на тези механизми страх от неизвестността се овладяват последователно чрез онтологичен и сотирологичен ангажимент на Бог (при следването на Божията воля), чрез публичен ангажимент на Държавата (при следването на административните заповеди на държавните органи) и в крайна сметка – чрез личен ангажимент на всеки конкретен човек (при следването на Правата на човека). Страхът от „космически“ (от Бог) и „официален“ (от Държавата) страх става и „екзистенциален“ страх – страх от собствената ни лична неспособност (неефективност) да се справим със света и с неговата несигурност. Съвременният „втечен“ свят компрометира годността на правата

²¹ Вж. **Бауман, З.** Бежанците пред дверите на Европа. С., 2016, с. 57–58. Книгата е преведена на български език от Юлия Гешакова (издателство „Изток-Запад“) в годината на издаването ѝ в Кеймбридж, Англия.

²² Професор в Берлинския Университет на изкуствата, роден в Суел, Южна Корея. Бауман цитира следната книга на Бюн-Чул Хан: *La société de la fatigue*, издадена през 2014 г.

в качеството им на юридически инструменти, с които отделният човек може да постига сигурността, от която се нуждае и която е част от неговото човешко достойнство. Срещулежащи и интерфериращи помежду си права на противопоставящи и взаимноограничаващи се правни субекти често водят до взаимно неутрализиране на лични воли и до бездействие пред фактите, случващи се като неизбежности. „Космическият страх“ се връща, но без Бог. Държавата също е отстъпила пред правата на своите граждани. Но дали това е най-доброто за тези граждани като човешки същества? Дали правата са най-адекватното мерило за стойността на човешкия потенциал? Или човек трябва да спре да инвестира волята си без остатък в собствените си права и вместо това да се опита са създаде повече (административни – в смисъла на осмислени през заповеди и задължения) пространства²³, „освободени“ от личната воля и подчинени на други приоритети (като такива приоритети могат да функционират различни ценности и общи интереси)?

Това са въпроси, които все по-често се и ще се поставят на политическо и на обществено ниво. На това ниво конфликтът „заповеди–права“ като че ли (поне в Европа) е решен (поне засега) в полза на правата. Но този конфликт предстои да бъде поставен и на друго ниво – на нивото на всеки отделен човек, където не става въпрос за отнемане (отвън) на права, а за отказ (отвътре) от мислене, основано на права. Този отказ „отвътре“ на субекта може да бъде и своеобразен акт на еманципиране на субекта от мрежата от (основни, човешки, естествени) права, с които е покрита цялата социална повърхност на неговото взаимодействие с другите човешки същества. Така въпросът за отказа от мисленето, основано на права, може да бъде преформулиран, осмислян и решаван мно-

²³ Изключителното управление чрез права би могло да се преосмисли и през теорията за четирите статуса на Йелинек: пасивен (подчинение и служба на властта), негативен (независимост от властта), позитивен (възможност за позоваване на властта) и активен (съучастие във властта). Вж. **Йотов, Ст.** Може ли и трябва ли да мислим субективните права независимо от идеята за човешки права? – В: **Йотов, Ст.** (съст.) Субективните права. С., 2016, с. 28, 40–41. Различните ситуации изискват различно отношение към властта и в това отношение невинаги присъстват и невинаги трябва да присъстват правата.

гократно от всеки един от нас – на нивото на собствения ни живот: усилие, което може да сложи и началото, и края на нашата воля.

И тук е ролята на административното право. Струва ми се, че административното право е една от териториите, на които сблъсъкът между воля и интерес като водещи парадигми при обясняването на естеството и същността на правното регулиране следва да бъде разрешен в полза на интереса, субстантивиран като „държавна“ воля. Спазването и оцеляването на тази воля е определяща цел в административното право – независимо от оспорването на легитимността на заложения зад нея интерес. Това е причината обжалването на нормативен административен акт да не спира неговото изпълнение (обективираната в акта воля трябва да бъде съобразявана от нейните адресати дори и при оспорването ѝ по надлежния процесуален ред), а при уредбата на недействителността в административното право да се предпочита подхода на отменимостта, съпоставим с режима на унищожаемостта в гражданското право: в преобладаващия брой случаи (видове) на порок на административния акт, за да бъде обезсилен, той трябва да бъде отменен от съда, като не се допуска възможността всеки по всяко време да иска установяването на неговата нищожност (принципът е перформативност в началото: с постановяването му административният акт влиза в сила, и преформативност в края: с отмяната му административният акт спира да действа).

В административното право общите интереси, формулирани като воля от втори порядък (заповеди), играят „контра“ на частните воли (права), произвеждащи съпротива (оспорвания). Тук правата на човека като инструменти за легитимиране на собствената воля (откази и претенции) на индивида трябва да се съобразят със заповедите на държавните органи като субординираща различни обществени интереси воля (власт и правомощия) на суверена. Подобно ограничаване на правата на човека от друг тип ценности се откриват експлицирано и в отношението на Руската православна църква към правата на човека. Това прави възможно заемането на аргументи и инструменти от православния подход към правата на

човека при правоприлагането в административното право. За разлика от гражданското и търговското право, административното право не е и не трябва да бъде твърде гостоприемно към „културата на правата“. Определяща за неговото структуриране и функциониране е заложената в административните актове воля (от втори порядък), която активизира и имплементира специфични общи интереси. Такъв инструмент за полагане на субординираща воля (от втори порядък) за защита на специфични общ(ествен)и интереси е и общият административен акт.

д-р Стоян Ставру

21.01.2017 г.

София